

Robert D. Kaplan, *The Arabists*, The Free Press, New York, 1993, 312 pp, Bibliography, Index.

במשך שנים רבות עוצבה מדיניות החוץ של ארצות הברית במזרח התיכון בידי אנשי המשרד לענייני המזרח הקרוב, אפריקה ואסיה (Near Eastern, African and South Asian Affairs Office [NEA]) במחלקת המדינה, הידועים בשם "ערביסטים" (Arabists). לטענת מחבר הספר הערביסטים, רוברט קפלן, המפתח להבנת מדיניות זו נועץ בהבנת הערביסטים עצמם: עברם, חינוכם, אופן מחשבתם ותפיסת עולמם. בסוגיות אלה בעיקר עוסק הספר, שראשיתו במאמר שכתב קפלן לירחון *Atlantic Monthly* באוגוסט 1992 ובו סיפק כמה ביוגרפיות של ערביסטים שפעלו ב-NEA. כדברי קפלן בהקדמה, "הספר איננו היסטוריה טהורה ולא עיתונאות טהורה אלא תערובת של השתיים" (Kaplan 1993: xiii) – וזאת נקודת התורפה של הספר, שבה אדון בהמשך.

מיהו "ערביסט" על פי קפלן? בימי הביניים, כך טוען קפלן, הורה המונח על מי שהתמחה ברפואה "ערבית", שנתפסה כמתקדמת יותר מן הרפואה ה"אירופית". בסוף המאה התשע עשרה ובמחצית הראשונה של המאה העשרים הורה המונח על סטודנט לשפה הערבית, בדומה למונחים "הלניסט" ו"לטיניסט". אולם עם הקמת מדינת ישראל צבר המונח משמעויות נוספות, וכיום הוא אחד המונחים הטעונים ביותר בפוליטיקה האמריקאית. לדברי ריצ'רד מרפי (Murphy), לשעבר עוזר מזכיר המדינה לענייני המזרח התיכון ושגריר ארצות הברית בסוריה ובערב הסעודית, הפך המונח למלת גנאי, לכינוי לאדם אשר "[...] intellectually sleeps with Arabs" (שם: 7). הערביסט נתפס אפוא בעת ובעונה אחת כאדם שחש סימפטיה עזה לערבים, כאנטישמי וכאנטי ישראלי.

כדי להבין את פועלם ואת תודעתם של הערביסטים האמריקאים מבחין המחבר בין שלוש תקופות עיקריות: א. משנות השמונים של המאה השמונה עשרה עד תום מלחמת העולם השנייה; ב. מתום מלחמת העולם השנייה עד סוף שנות השישים, בעת שריצ'רד ניקסון (Nixon) נבחר לנשיא ארצות הברית; ג. מתקופת כהונתו של ניקסון כנשיא ועד שנות התשעים. לדברי קפלן, התקופה הראשונה חשובה להבנת התגבשותה של

השקפת העולם של הערביסטים האמריקאים, כפי שלמים היא באה לביטוי ב־NEA. סיפורם של ערביסטים אלה החל בגל "ההתעוררות הגדולה" ששטף את מושבות ניו אינגלנד בשלהי המאה השמונה עשרה, זמן קצר לאחר המהפכה האמריקאית. מיסיונרים פרוטסטנטים, בוגרי האוניברסיטאות הטובות של ארצות הברית (שלמים נודעו כמוסדות ה־Ivy League), יצאו בעקבות גל זה לאסיה ולאפריקה, הן כדי להפיץ את הבשורה הנוצרית בקרב עמי האזור, הן כדי להכיר עמים אלה מקרוב והן כדי ללמוד את שפתם. שהותם באזורים אלה לוותה בקשיים פיסיים, ורובם לא שרדו בתנאים הקשים. קפלן יוצא כאן נגד הטענה לפיה הבריטים היו הערביסטים הראשונים. לדבריו, סר ריצ'רד פרנסיס ברטון (Burton), ראשון הערביסטים הבריטים הגדולים, היה רק בן שש כאשר אלי סמית (Smith) האמריקאי התיישב בקרב הדרוזים בשנת 1827 כדי ללמוד את שפתם. אותם מיסיונרים אמריקאים הביאו להקמת האוניברסיטה האמריקאית בבירות (AUB), שקפלן מייחס לה תפקיד חשוב מאוד, תחילה בעיצוב מערכת היחסים בין האמריקאים לערבים ואחר כך בעיצוב מערכת היחסים בין ממשלת ארצות הברית למדינות הערביות שקמו באזור.

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם נרקמה מערכת יחסים מיוחדת בין הקהיליה האמריקאית בבירות לבין תושביה הערבים של העיר. בתקופה זו גם גיבשו הערבים את ההבחנה בין הערביסטים האמריקאים לערביסטים האירופים. קפלן מצביע על ההבדלים הבאים בין שתי הקבוצות: ראשית, בניגוד למיסיונרים הערביסטים האירופים, הערביסטים האמריקאים לא ייצגו את הממשל האמריקאי, לא מומנו על ידו ולא פעלו למען אינטרסים לאומיים של ארצות הברית. מאחר שפעילות הערביסטים האמריקאים לא נתפסה כקולוניאליסטית ראו מדינות האזור גם את ממשלת ארצות הברית כלא קולוניאליסטית וקיבלו בדרך כלל בברכה את כניסתה לזירת המזרח התיכון. שנית, בניגוד לצרפתים בלבנון, האמריקאים לימדו בערבית ולא ניסו לכפות את שפתם על הלבנונים. מטרתם היתה להעשיר את הידע של הערבים, ולא להפוך אותם למערביים. שלישית, לדבריו של קפלן: "בזמן שהבריטים והצרפתים שרטטו קווים על המפה, העלו והורידו שליטים כחיילי שחמט, הפרוטסטנטים האמריקאים סבלו לצד קורבנות הרעב והטבח [...] בזמן שבריטים כמו לורנס (Lawrence) [איש ערב], פילבי (Philby) והגברת בל (Bell) התאהבו בערבים, המיסיונרים [האמריקאים] למדו, יותר מאי פעם, מהי בדיוק ההרגשה להיות ערבי" (שם: 63). כאמור, ילדי קהיליה זו, שהתרכזה בבירות, מילאו לימים את שורות ה־NEA. הקשר הבלתי אמצעי שקיימו עם האזור ועם תושביו הכתיב במידה לא מבוטלת את עמדת ה־NEA ואת מדיניות מחלקת המדינה האמריקאית במזרח התיכון במשך תקופה ארוכה.

התקופה השנייה (1945–1968) חייבה את אנשי ה־NEA להתמודד עם שני גורמים חדשים: המלחמה הקרה מזה והקמת מדינת ישראל מזה. כל אחד משני הגורמים הללו

(הגם שמשקלם לא היה שווה בעיני קובעי המדיניות בארצות הברית) הוביל לא פעם למדיניות שעמדה בניגוד לעמדת הערביסטים האמריקאים. כפי שהסביר הנרי קיסינג'ר (Kissinger), מזכיר המדינה לשעבר, "שירות החוץ התפתח בשנים מוקדמות של ההיסטוריה שלנו, כאשר לא נשקף איום פנימי לבטחון אמריקה. מעורבות החוץ האמריקאית נראתה כמי שפועלת פחות על פי תפיסת האינטרס הלאומי – שנחשב קצר-ראי מבחינה מוסרית – ויותר על פי מושגים נאורים של חירות המסחר ואכיפה של עקרונות המוסר, או, לכל הפחות, של עקרונות החוק [...] (שם: 168). תפיסה זו תאמה במידה רבה את השקפת העולם המיסיונרית של ראשוני הערביסטים, אולם המלחמה הקרה אילצה את מחלקת המדינה לתת את דעתה לאינטרסים הלאומיים של ארצות הברית ולפעול על פיהם, גם במזרח התיכון. יתר על כן, במציאות הפוליטית שהתפתחה בארצות הברית לאחר מלחמת העולם השנייה הופיעו גורמים נוספים שהכתיבו את מדיניות החוץ שלה. הבית הלבן, שיקולים פוליטיים ואלקטורליים, חוב מוסרי ליהודי אירופה – כל אלה הובילו לתמיכה אמריקאית בהקמת מדינת ישראל, תמיכה שהייתה לצנינים בעיני הערביסטים ופגעה באינטרסים האמריקאיים. (כאן אולי המקום לציין כי אנשי ה-NEA בישראל משרתים לא בשגרירות ארצות הברית בתל אביב אלא בקונסוליה שלה בירושלים; בתופעה זו יש אולי כדי להבהיר את הבעייתיות שביחסה של מחלקת המדינה למדינת ישראל.)

התקופה השלישית, משנת 1968 עד היום, מסמנת את סוף עידן הדומיננטיות של הערביסטים ב-NEA: בחירתו של ניקסון לנשיא ומינויו של קיסינג'ר לתפקיד מזכיר המדינה חוללו שינוי דרמטי בהשקפת העולם של מחלקת המדינה בכלל ושל אנשי ה-NEA בפרט. שינוי זה התחולל על רקע מלחמת ששת הימים (1967) ועל רקע מאורעות ספטמבר השחור בירדן (1970), שפגעו קשות ביחסי ארצות הברית ומדינות ערב והקשו על הערביסטים לייצג נאמנה את מדיניות ארצות הברית בתקופה זו. קיסינג'ר היה הראשון שהעז להפקיע את ה-NEA מאחיותם הבלעדית של הערביסטים ומינה אנשים חיצוניים לנהלו, במטרה לגבש מדיניות אמריקאית מאוונת יותר ביישום מדיניות השלום האמריקאית במזרח התיכון.

כאמור, רוב רובו של הספר עוסק בערביסטים אנשי ה-NEA, בעברם ובעיצובם של מדיניות ארצות הברית במזרח התיכון על פי השקפתם. אולם לקראת סוף הספר פונה קפלן לשתי סוגיות שונות, הנידונות בספר בדרך בעייתית למדי: האחת, מעורבותו של איש ה-NEA בשגרירות ארצות הברית בחרטום במבצע משה (פרק 11), והשנייה, מערכת היחסים שפיתחו אנשי שגרירות ארצות הברית בבגדד עם המשטר בעיראק (פרקים 12–14). בדיון בשתי סוגיות אלה נחשפת נקודת התורפה של הספר, שהצבעתי עליה בראשית דברי: השילוב של עבודה עיתונאית ומחקר היסטורי. כך, מגרעות עבודתו העיתונאית של קפלן באות לידי ביטוי בפרק העוסק במעורבות

ה־NEA במבצע משה, פרק המתאפיין בעומס־יתר של פרטי רכילות, למשל תיאור פיטוריו של איש ה־NEA משגרירות ארצות הברית בחרטום (שם: 227–228). מקומם של פרטים אלה אינו בעבודת מחקר, גם אם איננה אקדמית. תיאורים מעין אלה פוגעים באמינותו של הספר, שכן, מתעורר הרושם שקפלן נסחף, בהתלהבותו העיתונאית, אחרי פרטים סנסציוניים. ואילו בפרקים העוסקים במערכת היחסים של אנשי שגרירות ארצות הברית בבגדד עם המשטר בעיראק מתגלות מגרעותיו של מחקר היסטורי לא אקדמי, "עבודה היסטורית לא טהורה", כדברי קפלן במבוא (שם: xiii). כך, בראשית הדיון בסוגיה זו מביא קפלן תיאוריה מהותנית אשר באה להסביר מדוע נותרה עיראק "פרימיטיבית" מקדמת דנא ועד ימינו־אנו. על פי תיאוריה זו, הלקוחה מספרו של ז'ורז' רו על עיראק הקדומה,¹ תנאי האקלים הקשים השוררים באזור, אי הוודאות עקב בעיות ההשקיה וריחוקה של עיראק מנתיבי המסחר המרכזיים, הולידו "פסימיזם פונדמנטלי" (שם: 247) שהוביל לקפאון בכל תחומי החיים. מיותר לציין כי חוקר הפועל באקדמיה לא היה מעז להעלות היום תיאוריה כזו על הכתב. יתרה מזאת, דומה כי תיאוריה זו מיותרת לחלוטין גם לדיון בסוגיה הנידונה.

בכל האמור לעיל אין כדי להפחית מתרומתו של ספר זה, שבאה לידי ביטוי בעיקר בהתחקות אחר תהליך התגבשותן של שתי הקבוצות העיקריות שהרכיבו את ה־NEA: ראשוני הערביסטים במוסד זה, בניהם של מיסיונרים אמריקאים שפעלו בארצות ערב, וערביסטים בני הדור השני, שלמדו את השפה הערבית באוניברסיטה האמריקאית בבירות אצל מורים ערבים, רובם פלסטינים. התחקות זו מסייעת להבין את הקשר הבלתי אמצעי שנרקם בין הערביסטים האמריקאים לבין תושבי האזור ואת השפעתו על גיבוש תודעתם של אנשי ה־NEA, תודעה שעיצבה את מדיניות החוץ של ארצות הברית במשך שנים רבות.

עמרי פז